

Prof. dr ALEKSEJ TIMOFEJEV, vanredni profesor
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Beograd, Republika Srbija
atimofej@f.bg.ac.rs

UDK 355.402(497.1:47)"193/..."
327.84(497.1:47)"193/..."

originalan naučni rad / original scientific paper
primljeno / received: 3. 1. 2023.
prihvaćeno / accepted: 24. 5. 2023.

<https://doi.org/10.29362/ist20veka.2023.2.tim.303-322>

„MULTI PACIJENT“: POČECI DELOVANJA SOVJETSKE OBAVEŠTAJNE SLUŽBE U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI

APSTRAKT: *Na osnovu arhivskog materijala iz srpskih i stranih arhiva u radu se rekonstruiše delovanje mreže sovjetske političke obaveštajne službe (INO NKVD) u predratnom Beogradu uz posebnu pažnju usmerenu na događaje 1933–1935. kada je u Beogradu delovao sovjetski rezident vlasnik restorana „Mali Pariz“.*

KLJUČNE REČI: obaveštajni rad, sovjetsko-jugoslovenski odnosi, ruska emigracija, pokret otpora, komunistička ilegala, istorija kafana

Delovanje sovjetske obaveštajne službe u Kraljevini Jugoslaviji već je privlačilo pažnju domaćih istoričara.¹ Doduše, rad sovjetskih obaveštajnih organa u Jugoslaviji pre Drugog svetskog rata (dakle pre 1939) ostaje maglovit i nerasvetljen. Za taj period nedostaje čak i mitova i nagađanja koji okružuju delovanje sovjetske obaveštajne mreže u Jugoslaviji u ratno vreme.² Situaciju je dodatno zamrsila saradnja između čehoslovačke i sovjetske vojne obaveštajne službe od sredine 30-ih godina.³ Veoma teško je reći šta je u dokumentima sovjetske vojne obaveštajne službe („Razvedupra“ – RU Разведывательное управление Штаба РККА) poticalo od sovjetskih obaveštajaca i analitičara i šta je stizalo od Čehoslovaka. U bezbroju pisama vojnih atašea, prevoda članaka

¹ Алексеј Тимофејев, *Руси и Други светски рат у Југославији: утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2011), 227–229; Александар Животић, „Совјетске процене југословенске одбрамбене моћи (1935–1936)“, *Војно-историјски гласник*, бр. 1, (2021), 100–118.

² Александар Колпакиди, „Совјетска обавештајна служба у Југославији за време Другог светског рата“, *Војно-историјски гласник, посебно издање „80 година од почетка антифашистичке борбе у Србији и Југославији (1941–2021)“*, (2022), 248–278.

³ Валерий Кочик, „Мы можем быть вам полезны. Разведки СССР и Чехословакии тесно сотрудничали между собой с середины 1930-х годов“, *Независимое военное обозрение*, 23. 3. 2007, 7.

iz stranih časopisa, anonimnih materijala o unutrašnjoj političkoj situaciji i spoljnoj politici Nemačke, Poljske i drugih zemalja centralne Evrope koji su preteli bezbednosti Praga i Moskve, sačuvana su i brojna dokumenta sastavljena u poslanstvu SSSR-a u Čehoslovačkoj, nakon razgovora sa različitim čehoslovačkim predstavnicima koji su hteli da podele sa sovjetskom stranom informaciju o panslavističkom pokretu u zemljama centralne i jugoistočne Evrope usmerenom protiv nacističke Nemačke, o unutrašnjoj političkoj situaciji Čehoslovačke i „procesu fašizacije“ u Čehoslovačkoj, Jugoslaviji, Rumuniji i Mađarskoj i stanju čehoslovačke, bugarske, rumunske i jugoslovenske vojske. Ova gomila informacija iz čehoslovačkih obaveštajnih i analitičkih izvora stizala je u Moskvu sirova, prepuna ekonomskih podataka interesantnih za čehoslovačku stranu (poput širenja nemačkog kapitala u pojedinim granama industrije na Balkanu) ali manje značajnu za SSSR koji u to vreme još nije imao čak ni trgovinski sporazum sa Jugoslavijom.⁴ Na dokumentarnim izvorima može da se utvrdi rad sovjetske vojnoobaveštajne službe u Jugoslaviji tek od početka Drugog svetskog rata (preciznije rečeno do dolaska sovjetskog vojnog atašea u Beograd).⁵ Bez obzira na strateški značaj ekonomskog jačanja Nemačke na Balkanu,⁶ Sovjetski Savez je sredinom tridesetih godina ovo pitanje teško mogao da shvati kao značajnu opasnost. Drugačije su gledali na delovanje ruske emigracije.

Po završetku Građanskog rata, porazom „belogardejaca“ koji nisu uspeli da se izbore za vlast bez obzira na oslonac na stranu intervenciju, sovjetska Rusija susrela se sa pokušajima ilegalnog ubacivanja gerilskih odreda (koji su u sovjetskoj terminologiji nosili naziv „političkih bandi“) preko granice sa Poljskom i na područje Srednje Azije. Paralelno s tom pojavom započeo je proces ubacivanja terorista, koji su vršili diverzije protiv članova sovjetskog državnog i partijskog aparata ili su se bavili špijunažom u korist stranih država. Značajan rezervoar kadrova za ove akcije bila je ruska emigracija na Balkanu, pre svega u Jugoslaviji i Bugarskoj. Posebno značajna bila je akcija organizacija koje su se okupljale posle 1924. oko Ruskog opšte-vojnog saveza (ROVS), u koji se transformisala armijska struktura Bele garde. Okupljanje monarhista oko ROVS-a u Jugoslaviji i Bugarskoj takođe je bilo očigledno.⁷ Sa ovog terena delovale su tri značajne orga-

⁴ Владимир Розенберг, *Иностранни капитал у југословенској привреди: у банкарству, индустрији, трговини, транспорту, осигурању и осталим гранама привредне делатности* (Београд: Привредни преглед, 1937); Стеван Куколеча, *Индустрија Југославије: 1918–1938* (Београд: Балканска штампа, 1941); Владимир Pertot, *Економика међународне размене и увјетима интервенционизма* (Загреб: Информатор, 1979); Вук Винавер, *Светска економска криза и Подунављу и немачки продор 1929–1934* (Београд: Институт за савремену историју, 1987); Milan Balaban, *Yugoslav-Czechoslovak Economic Relations between 1918 and 1938 year. PhD thesis* (Brno: Masaryk University Faculty of Arts Department of History, 2016).

⁵ Александр Яковлев, ред., *1941 год. Книга вторая* (Москва: Демократия, 1941), 24–25, 636, 661.

⁶ Milan Ristović, *Nemački novi poredak i Jugoistočna Evropa: 1940/41–1944/45: planovi o budućnosti i praksa* (Београд: Службени гласник, 2005); Далибор Денда, *Шлем и шајкача. Војни фактор и југословенско-немачки односи 1918–1941* (Нови Сад: Матица српска, 2019), 167–208.

⁷ Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану: (1920–1940)* (Београд: Чигоја штампа, 2006), 61–66.

nizacije: borbena organizacija Kutepova, Savez nacionalnih terorista i Unutrašnja linija, protiv kojih se aktivno borila sovjetska obaveštajna služba uz pomoć infiltracije i individualnog terora.⁸

Pokušaji prodora sovjetske političke obaveštajne službe („INO“ odsek za obaveštajni rad u inostranstvu u okviru ОГПУ/НКВД) u redove ruske emigracije u Jugoslaviji bili su verovatno činjeni i dvadesetih godina. Moramo naglasiti da je ruska emigracija bila raspoređena po Kraljevini neujednačeno: dve trećine su se nalazile u severoistočnom delu (na području koje se uglavnom poklapa sa sadašnjom Srbijom i to većinom u glavnom gradu, njegovom predgrađu i u Vojvodini), s tim da je polovina tog broja gravitirala Beogradu i njegovoj okolini, gde se nalazio i veći deo ruskih političkih organizacija. Infiltracija sovjetske obaveštajne službe u redove ruske emigracije morala je da se izvrši u glavnom gradu Kraljevine.

Pogodne okolnosti nastale su dolaskom u Beograd liberalno-levičarske emigrantske organizacije Zemgor.⁹ Njen rad u Kraljevini SHS započeo je levičar „eser“ (nekomunistička ruska levičarska partija s početka 20. veka) V. I. Lebedev, koji je imao određene veze sa „crnorukcima“ još u 1917, a računao je i na aktivnu podršku liberalnijih krugova u vlasti Kraljevine SHS.¹⁰ Interesantno je da su upravo iz Kraljevine SHS otišli na put u SSSR (pod kontrolom sovjetske obaveštajne službe) ne samo monarhista V. V. Šulgin (1925) već i eser V. I. Lebedev (1929). O tome da je V. V. Šulgin bio u SSSR-u ilegalno, ali pod nezvaničnom kontrolom OGPU-a postalo je poznato već tridesetih godina, dok se o boravku osnivača beogradske filijale Zemgora u SSSR-u u istoriografiji skoro ništa ne zna.¹¹ Kontakti V. I. Lebedeva sa preživelim crnorukcima u SSSR-u dodatno komplikuju ovo putovanje. Crnorukac Dušan Semiz, koji je u to vreme već desetak godina bez izlaska boravio u Sovjetskoj Rusiji, redovno je slao u Jugoslaviju u uredništvo *Nove Evrope* preko Ministarstva prosvete RSFSR svoje uspomene i arhivska dokumenta vezana za srpsko-ruske odnose uoči i za vreme Prvog svetskog rata.¹² U propratnom radu

⁸ Армен Гаспарян, *Операция „Грест“*. Советская разведка против русской эмиграции. 1921-1937 гг. (Москва: Вече, 2008); Лев Никулин, *Мертвая зыбь*. (Петрозаводск: Карелия, 1987).

⁹ Мирослав Јовановић, „О једној забуни у нашој историографији или ко је В. Лебедев?“, *Зборник Филозофског факултета. Серија А: историјске науке. Књига XVIII. Споменница Радована Самарџића* (1994), 337–354; Алексей Арсеньев, *У излучини Дуная: очерки жизни и деятельности русских в Новом Саду* (Москва: Русский путь, 1999), 73.

¹⁰ Архив Југославије (АЈ), Збирка Војислава Јовановића Марабоа, 335, фасцикла 20, Писмо Т. Махина, О отварању „Земгора“ уједињење часника руских сеоско-варошких самоуправних тела, 20. 11. 1924.

¹¹ Василий Шульгин, *Три столицы* (Москва: Современник, 1991); Глеб Струве, *Русская литература в изгнании: Краткий биографический словарь русского Зарубежья* (Париж–Москва: УМСА Press – Русский путь, 1996), 328.

¹² Душан Семиз, „Мајевци“, *Nova Evropa*, књ. XVI, бр. 7, 11. октобар 1927, 214–230; Российский государственный военный архив (РГВА), фонд 579к, Издательство Нова Европа, единица хранения 72.

objavljenom u *Novoj Evropi* pozitivno je ocenio V. I. Lebedeva, bivšeg ministra vojne Mornarice u vladi A. F. Kerenskog.

Određene veze sovjetskih eksponenata sa ilegalnim organizacijama u Kraljevini odvijale su se i bez posredovanja ruske emigracije preko Kominterne. Na taj način veza sa preživelim članovima „Crne ruke“ u Kraljevini bila je obnovljena preko saradnika Mustafe Golubića u partijskom listu *Srp i čekić*, pravnika Labuda Kusovca koji je stigao u Beograd 1927. i koji je tom prilikom bio uhapšen i nakon kratkotrajnog zatvora pušten. U Kraljevini SHS L. Kusovac je pokušao da uspostavi veze crvene Moskve sa federalistima u Crnoj Gori i sa crnorukcima u Srbiji.¹³

Ova „vanpartijska“ sovjetska ilegalna aktivnost bila je prekinuta krajem dvadesetih godina usled pogoršavanja političke klime u Beogradu s jedne strane i prestanka redovnih privatnih kontakata stanovništva SSSR-a sa inostranstvom s druge. Osnivač Beogradskog Zemgora V. I. Lebedev napustio je Balkan početkom tridesetih godina, ostavljajući aktivnog i ambicioznog naslednika – pukovnika F. E. Mahina.

Širi teren za sovjetsku ilegalnu aktivnost davao je prodor kroz izbegličke školske ustanove – svojevrsnu kovnicu kadrova ruske emigracije, sa čijim je podmlatkom rađeno u smislu perspektive, ali i u pokušaju pridobijanja mladih umova, otvorenih za „ideale“ i „pobunu protiv starije generacije“. Levičarski duh uspevao je da se uvuče čak i u tvrđave desničarske ideologije u ruskom emigrantskom školstvu – u kadetske korpuse širom Kraljevine SHS.¹⁴ Međutim, najdublji i najuspešniji prodor levičarske ideologije koja je poslužila kao osnov za širenje mreže sovjetske političke obaveštajne agenture odvijao se u Beogradu u okviru Rusko-srpske gimnazije, najveće i najznačajnije ruske izbegličke školske ustanove u Kraljevini.

Radilo se o specifičnoj situaciji nasledenoj još iz vremena carske Rusije gde su liberalni „slobodoumni“ kadrovi imali snažne pozicije u obrazovanju. Nije slučajno da su te poglede delili prvi direktori škole V. D. Pletnjov i njegov naslednik I. M. Malinjin. Interesantno je da su njih dvojica imali još jednu naizgled nebitnu, ali veoma specifičnu osobinu – poznavali su pripadnike organizacije „Crna ruka“ još pre 1917. Vladimir Pletnjov je dobro poznao Dušana Semiza u Petrogradu, a Ivan Malinjin je bio blizak sa srpskim

¹³ Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ), фонд 495, Исполнительный комитет Коминтерна, Коммунистическая партия Югославии, опись 277, дело 1815, Кусовац Лабуд (Обаров Обрад Николаевич), 32.

¹⁴ Иван Дорба (Владимир Чеботаев), *Белые тени* (Москва: Молодая гвардия, 1981); Иван Дорба (Владимир Чеботаев), *Под опущенным забралом* (Москва: Молодая гвардия, 1985); Иван Дорба (Владимир Чеботаев), *Свой среди чужих. В омуте истины* (Москва: Вече, 2012); Владлен Гурковский, *Российские кадетские корпуса за рубежом* (Москва: Белый Берег, 2009); Юрий Мордвинкин, *Белогвардейцы* (S. l.: s. n., 2001); Tatjana Puškadija-Ribkin, *Emigranti iz Rusije u kulturnom i znanstvenom životu Zagreba* (Zagreb: Prosvjeta, 2006); Милана Живановић, „Истрага поводом открића комунистичке преписке у Првом руском великог кнеза Константина Константиновича кадетском корпусу у Белој Цркви 1934. године“, *Токови историје*, бр. 1, (2022), 43–69.

oficirima na jugu Rusije dok je od 1914. bio na čelu Društva za pomoć Srbima u Odesi (u čijoj okolini su se okupljale prve dobrovoljačke formacije u kojima su bili prisutni crnorukci).¹⁵ Osnivač Rusko-srpske gimnazije V. D. Pletnjov ispoljavao je „napredne stavove“ još pre revolucije i bio je pokretač ideje o osnivanju u Beogradu gimnazije koja je početkom svog delovanja imala neformalan pridev „pletnjovske“.¹⁶ Po njegovom odlasku sa tog položaja 1925. usled pritiska nezadovoljnih njegovim pogledima (većina ruske emigracije u Jugoslaviji pa i roditelja bila je orijentisana desno-nacionalistički), na položaj direktora je došao I. M. Malinjin, koji je ostao na čelu mešovite Rusko-srpske gimnazije do 1930, a nakon toga sve do 1942. na čelu muške rusko-srpske gimnazije (nakon podele na insistiranje tradicionalistički orijentisanih roditelja na mušku i žensku školsku ustanovu kao što je to bilo nekada u carskoj Rusiji). U Beograd je I. M. Malinjin stigao uz finansijsku pomoć Zemgora, imao je više pokrovitelja u Pragu i u obrazovnim strukturama Kraljevine SHS usled predrevolucionarnih veza sa srpskim dobrovoljcima u Odesi.¹⁷ Repatriiran iz SSSR-a kao dete A. M. Agafonov sećao se da su ga izbacili iz osnovne škole zbog „boljševičkih pesama“, ali su ga u gimnaziji odrasli nazivali „boljševičićem drugačije, ne [pogrdno – A.T.] kao u osnovnoj školi već pitomo i nežno“. Stvar je došla dotle da je u gimnaziji počeo da radi ilegalni „komunistički kružok“, koji je administracija gimnazije ipak morala ukinuti zbog velikog javnog skandala, ali je posle omogućila većini njegovih članova da se nekažnjeno vrate redovnoj nastavi.¹⁸ Pod okriljem ova dva rukovodioca gimnazije tokom međuratnog vremena u gimnaziji je aktivno dve decenije radio N. A. Černišev (1877–1947),¹⁹ čovek neskriveno levih pogleda koji je dosledno uzimao pod svoju zaštitu levičarski raspoloženu omladinu u gimnaziji. Njemu je po pogledima bio blizak V. E. Martino, nastavnik geografije. N. A. Černišev je redovno pomagao levičarski raspoložene omladince.²⁰ Oko N. A. Černiševa i V. E. Martinoa okupljala se levičarski orijentisana gimnazijska omladina.²¹ Više ovih mladih gimnazijalaca se kasnije ujedinilo oko F. E.

¹⁵ Александр Брянчанинов, Плетнев Владимир, Семиз Душан, Чубинский Михаил, *Интересы на Балканах и правительственное сообщение. Статьи группы прогрессивных общественных деятелей* (Санкт-Петербург: типография Виктория, 1913).

¹⁶ „Прва руско-српска гимназија у Београду (историјско-педагошки оглед)“, *Нови живот*, бр. 3, (1925).

¹⁷ Алексей Арсеньев, Михаил Ордовский-Танаевский, *Гимназия в лицах. Первая русско-сербская гимназия в Белграде (1920–1944)*, Кн. 1, (Белград – Москва: Архив Сербской Православной Церкви, Центр российских и восточно-славянских исследований им. Мировослава Йовановича Философского факультета Белградского Университета, Институт славяноведения Российской академии наук, 2018), 126–129.

¹⁸ Александр Агафонов (Глянцев), *Записки бойца Армии теней* (Москва–Берлин: Direct media, 2019), 16, 25.

¹⁹ *Русско-сербская гимназия. Памятка. Белград 1920–1944* (Нью Йорк – Вашингтон – Сан Франциско – Каракас – Буэно Айрес: Объединение I русско-сербской гимназии в Белграде, 1986), 26–28.

²⁰ М. Живановић, „Истрага поводом открића комунистичке преписке...“, 58.

²¹ А. Арсеньев, М. Ордовский-Танаевский, *Гимназия в лицах*, 187–188, 251.

Mahina i čitaonice Zemgora, kojom je rukovodio bivši pitomac gimnazije Fedor Vistoropski. Iz ovog kruga započeo je put čitave grupe mladih ruskih intelektualaca koji su se kasnije ujedinili u razgranatu rusku ilegalnu grupu otpora u okupiranoj Srbiji, koja se zvala Savez sovjetskih patriota: Fedor Vistoropski (1903–1944), Vladimir Lebedev (1906–1990), Oleg Grebenščikov (1905–1980), Zoja Demjanovič (Lebedev) (1909–1993), Pavel Krat (1907–1969), Andrej Efimovski (1920–1944), Aleksandar Lipski (1915–1944), Jurij Lobačev (1909–2002), Boris Markov (1908–1961), Sergej Markov (1907–1980), Kiril Martino (1914–2005), Ilja Odišelidze (1912–1944).²² Pred sam rat N. A. Černišev štampao je sa svojim bivšim učenicom i mlađim drugom F. Vistoropskim periodično izdanje „za praktično učenje ruskog jezika i književnosti“ sastavljeno od prosovjetskih tekstova, što je izazvalo skandal i zabranu daljeg izlaženja.²³ Tokom nemačke okupacije I. M. Malinjin, V. E. Martino i N. A. Černišev bili su otpušteni iz gimnazije zbog levičarskih pogleda, a po njenom završetku optirali su za sovjetsko državljanstvo.

Politička obaveštajna služba (INO NKVD) započela je direktno i definitivno priznato delovanje u Kraljevini Jugoslaviji tridesetih godina. Postoje dve figure u redovima ruskih emigranata u Beogradu tog perioda dokazano povezane za delatnošću NKVD-a.

Prvi od ova dva saradnika INO-a u Kraljevini Jugoslaviji gotovo je nepoznat domaćoj naučnoj javnosti. Ova prva figura je veoma popularna kod sovjetskih istoričara obaveštajne službe, kao besprekorna u smislu „javnog prikazivanja“.²⁴ Radi se o doktoru Leonidu Linickom, koji je kao omladinac učestvovao u Velikom ratu, nakon toga je učestvovao u Građanskom ratu i stigao je kao siromašan i ranjen izbeglica sa talasom ruske emigracije u Kraljevinu SHS, gde je o državnom trošku završio Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu i postao lekar 1930. U Sovjetskoj Rusiji (u Harkovu) ostala mu je voljena majka, koja je tridesetih godina izgubila posao kao sumnjivo lice, bila je hapšena i na kraju stradala u zatvoru (dok je njen sin bio u kraljevskom zatvoru kao sovjetski obaveštajac). Doktor Linicki je uskoro po završetku fakulteta otvorio u centru grada pri-

²² Наталия Ёхина, „История Русского Сопротивления... еще не написана”: К истории Союза советских патриотов в Югославии в годы Второй мировой войны“, *Ежегодник Дома русского зарубежья им. А. Солженицына*, (2014/2015), 174–205; Алексеј Тимофејев, прир., *Руски емигранти у Југославији – припадници покрета отпора током Другог светског рата* (Београд: Архив Србије – Центар за руске и источноевропске студије Филозофског факултета Универзитета у Београду, 2022); Milana Živanović, “Russian Émigrés in the Resistance Movement in the Territories of Yugoslavia 1941-1945 – Scale, Range and Results of their Activities”, in: *Anti-Axis Resistance in Southeastern Europe, 1940-1944. Forms and Varieties*, eds. John Paul Newman, Rade Ristanović, Ljubinka Škodrić (Leiden: Brill, 2023), 127–141.

²³ Федор Висторопски, одг. уред., *Учите руски: часопис за практично учење руског језика и књижевности*, 1–2 (Београд: Штампарија и литографија Раденковић, 1940).

²⁴ Николай Ермаков, „Неповторимый путь Л. Л. Линицкого“, у: *Очерки истории российской внешней разведки*, т. 3 (Москва: Международные отношения, 1997); Владимир Антонов, „Разведчик, врач... И снова разведчик“, *Независимое военное обозрение*, 25. 4. 2008; Виктор Юнак, *Разведчик Линицкий*, (Москва: Вече, 2020).

vatnu medicinsku praksu i postao dosta imućan i poznat.²⁵ U isto vreme je uspostavio kontakte sa sovjetskom političkom obaveštajnom službom (INO) na čije insistiranje se od 1933. politički aktivirao u belogardejskim krugovima, zauzevši ugledan položaj u Društvu ruskih vojnih veterana koji su prošli evakuacioni kamp Galipolje. Zbližio se sa načelnikom lokalnog predstavnštva Ruskog opštevojnog saveza, general-potpukovnikom I. G. Barbovičem i sa osnivačem antisovjetske organizacije mlade generacije NTS-a V. M. Bajdalakovim. Na taj način L. L. Linicki prodro je u sancta sanctorum aktivnih emigrantskih organizacija u Beogradu koje su zastupale stav o neophodnosti „direktne borbe“ (terora i diverzija) protiv Sovjetske Rusije.²⁶ Uz status bliskog poslanika visokopostavljenih lica i uz to popularnog lekara, snabdevao je šefove iz INO-a vrednim informacijama. Izgradio je široku mrežu od desetak ljudi. Pao je kad je jedan od njih pokušao da organizuje obijanje privatnog stana da bi došao do poverljive prepiske NTS-a i slučajno je izabrao za taj zadatak policijskog doušnika koji je radio za ruskog saradnika Uprave grada Beograda (UGB) N. Gubareva. Sa Linickim je u decembru 1935. uhapšena ne samo kompletna njegova grupa već i jedan zagonetan stranac – izvesni Samuil Inšliht.

Policijska dokumenta o ovom slučaju nisu sačuvana. Informaciju o njemu istražni organi UDB-e nisu naknadno ni tražili od ruskih policajaca iz Uprave grada Beograda, koji su radili na istraživanju i na obradi ruske emigracije, a posle Drugog svetskog rata su se našli u zatvoru zbog kolaboracionizma. Takođe, ni od S. Golubjeva²⁷ niti od N. Gubareva informacija o ovom događaju nije tražena tokom rada na rekonstrukciji sovjetske obaveštajne mreže u Beogradu, koja se odvijala za vreme konflikta sa Informbiroom.²⁸ N. Gubarev nije bio pitan o slučaju L. L. Linickog, iako je puno znao o ovom slučaju jer je učestvovao u suđenju Linickom. Znamo o njegovoj ulozi u padu grupe Linickog, pošto je tokom Drugog svetskog rata podneo organu Bezbednosne policije i SD-a u Srbiji sa sedištem u Beogradu (BdS Serbien in Belgrad) žalbu zbog brzog oslobađanja njemu sumnjivog advokata Miodraga Živanovića posle hapšenja koje je izvela Specijalna policija, jer je Živanović često branio interese komunističkih agitatora u Kraljevini Jugoslaviji, pa i grupu L. L. Linickog.²⁹ U svojoj prijavi N. Gubarev je detaljno opisao slučaj doktora Linickog i procenio samog sebe u njemu kao veoma uspešnog. Za najvažnije u ovom slučaju smatrao je ne samo hapšenje Linickog krajem 1935. godine već i hvatanje Samuila (od oca Jakova) Inšlihta (Samuel Inshlicht), austrijskog komuniste i kurira, koji je u Beograd stigao 12. de-

²⁵ Istorijski arhiv Beograda (IAB), fond Obaveštajni i inkaso zavod „Kredit-inform“, dosije 6528.

²⁶ Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану: (1920–1940)*, 59–101.

²⁷ Државни архив Србије (DAS), фонд ВІА, збирка III-98, Сергеј Голубјев, 19. 02. 1952.

²⁸ Небојша Стамболија, Раде Ристановић, Радосав Туцовић, прир., *Колaborационисти пред судом ОЗНЕ II: Саслушања Божидара Бећаревића, Светозара Вујковића, Велибора Јонића и Николаја Губарева* (Београд: Институт за савремену историју – Друштво за урбану историју, 2022).

²⁹ IAB, f. BdS, D-275.

cembra 1935. kod L. L. Linickog.³⁰ Prema sećanju N. Gubareva, Linicki je priznao da je njegov obaveštajni zadatak bio prikupljanje poverljivih podataka o ruskoj emigraciji u Beogradu. Takođe je tokom ispitivanja izjavio da je samostalno stupio u kontakt sa sovjetskom obaveštajnom službom i u tu svrhu posetio ambasadu SSSR-a u Beču. N. Gubarev je na osnovu detaljnih izjava optuženog procenio da je L. L. Linicki bio pravi rezident grupe. Policajac je naveo i dalju sudbinu optuženih. Linicki je uz pomoć svog advokata M. Živanovića uspeo da se po puštanju iz zatvora tajno dočepa privatnog aviona, koji ga je spasio od sigurne smrti i prebacio iz Jugoslavije u Prag, odakle je otišao direktno za SSSR. S. Inšliht nije bio te sreće. Uhapšen je sa austrijskim pasošem i izašao je iz zatvora već posle anšlusa Austrije. N. Gubarev i nemački policijski oficir za vezu u Beogradu H. Helm³¹ direktno su ga predali predstavnicima Gestapoa na granici sa Rajhom kod Jesenica (u Sloveniji), što je zapečatilo njegovu sudbinu. Slučaj grupe Leonida Linickog ostao je u obradi osoblja beogradskog SD-a sve do jula 1943, ali nije doneo opipljive rezultate. Ova detaljna izjava vrlo je značajna, jer pokazuje da je Linicki ispričao tokom istrage skoro o svemu. Šta je, ipak, sakrio da bi dobio toliko pohvala svojih kolega, koji su i tada i kasnije hvalili njegovu uzdržanost tokom istrage? Očito, stvar koju je najmanje i najmaglovitije opisivao jeste početak saradnje sa sovjetskom obaveštajnom službom, sa kojom je navodno samoinicijativno uspostavio kontakte tokom odlaska u Beč početkom tridesetih godina. Pošto je stvarno boravio u Beču, a imao je razloga i da poseti sovjetsku ambasadu (to je bio jedini način da se raspita za sudbinu majke koja je ostala u Rusiji), ovo je izgledalo moguće, ali nije bio proverljivo. Mogao je da bude vrbovan od strane INO-a u drugim okolnostima. U ovom slučaju sakrivanje mesta i vremena vrbovanja bilo je izuzetno značajno, jer nije kompromitovalo ostala lica koja su bila zavrbovana na isti način.

Drugi čovek u redovima ruske emigracije u Kraljevini Jugoslaviji koji je potvrđeno stupio u vezu sa sovjetskom političkom obaveštajnom službom bio je Fedor Mahin, čiji su lik i delo više nego poznati. Neko vreme čak je jedna ulica u Beogradu nosila njegovo ime (ulica Generala Mahina, sada ulica Miće Popovića). Tokom Drugog svetskog rata bio je u Vrhovnom štabu NOVJ, ali nije vodio aktivan rad i imao je sekundarne uloge iz oblasti propagande, štamparstva i organizacije arhivske delatnosti. Jedan je od prvih svečano sahranjenih u Aleji narodnih heroja, mada je njegov grob prekopan početkom ovog veka kad je na Novom groblju ponestalo mesta.

³⁰ Barry McLoughlin, "Sowjetische Spionage in Österreich. 1927-1938", in: *Kommunismus in Österreich 1918-1938*, (hrsg.) Barry McLoughlin, Hannes Leidinger, Verena Moritz (Innsbruck: Studien Verlag, 2009), 409; Gabriele Kohlbauer-Fritz, "Die jüdische Subkultur in Wien und die jüdische Arbeiterbewegung", in: *Judentum und Arbeiterbewegung: Das Ringen um Emanzipation in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*, Hrsg. Markus Börner, Anja Junger and Jakob Stürman (Berlin - Boston: De Gruyter Oldenbourg, 2018), 51–62.

³¹ *Nemačka obaveštajna služba, Knj. 6: Nemačka obaveštajna služba u okupiranoj Jugoslaviji: primeri rada nemačke obaveštajne službe* (Beograd: Državni sekretariat za unutrašnje poslove FNJR, 1960), 445–449.

Pukovnik F. J. Mahin je vodio život slobodoumnog avanturiste, sklonog vrtoglavim obrtima sudbine, lutao je između belih i crvenih za vreme građanskog rata 1918–1921. i kasnije u emigraciji. Po dolasku u Kraljevinu SHS aktivno je saradivao sa srpskim vojnim krugovima, pomagao im u regrutovanju dobrovoljaca za „albansku avanturu“ (svrgavanje F. Nolića i uspostavljanje vlasti A. Zogua), prikupljao informacije o pitanjima međunacionalne politike od interesa za srpsku vladu na teritorijama istočnoevropskih država – limitrofa, rešavao „osetljiva pitanja“ u okviru ruske emigracije.³² Kao zahvalnost za ovo dobijao je redovne mesečne isplate, uz podršku međunarodne organizacije Društva naroda koje su Zemgor pretvorile u najbogatiju rusku emigrantsku organizaciju u Kraljevini SHS, što je donekle odskakalo od situacije u drugim delovima emigracije.³³ Za razliku od desnih monarhističkih organizacija u Jugoslaviji, Zemgor je bukvalno plivao u parama koje je dobijao iz fondova za pomoć ruskim izbeglicama, jer je bio pogodniji za saradnju sa aparatom Ministarstva inostranih dela nego što su to bile desničarske organizacije, koje su aktivno radile protiv uspostavljanja diplomatskih odnosa Kraljevine SHS sa SSSR-om.³⁴

Situacija se promenila 1929. godine, kada je u okolnostima diktature dvosmislena pozicija Mahina, koji se isticao levičarskim stavovima, ponovo privukla pažnju UGB-a. Došlo je do ponovnog hapšenja i F. Mahina je spasao samo visoki činovnik Ministarstva inostranih dela Kraljevine Jugoslavije S. Pelivanović, koji ga je oslobodio zatvora i izbacivanja iz zemlje ukazujući na njegove „poverljive“ zasluge za državu.³⁵ Stručnjak za istočnu i centralnu Evropu S. Pelivanović bio je ambiciozan i uticajan jer je imao lične i porodične veze i sa demokratama i sa radikalima.³⁶ Početkom tridesetih godina Zemgor je u Jugoslaviji počeo da oskudeva u finansijama usled smanjivanja priliva od međunarodnih organizacija.³⁷ Postojala je još jedna okolnost koju ne možemo da izostavimo. Fedor Mahin je u Rusiji imao suprugu i dva sina, i bio je jako vezan za decu. Sa porodicom je bio u prepisci sve do kraja 20-ih godina i stalno je pokušavao da je izvuče iz SSSR-a u Prag. Čak se i raspitivao za umetničku akademiju u koju bi mogao da upiše sina „koji je imao dara za umetnost“. Tražio je i novac za nabavljanje pasoša, ali mu to nije pošlo za rukom, jer se navodno promenio stav sovjetske ambasade u Pragu po tom pitanju. Kada je F. J. Mahin

³² DAS, fond Marije i Maksima Agapov, nesređena građa.

³³ Catherine Gousseff, Olga Pichon-Bobrinckoy, „Les archives du comité directeur du Zemgor“, *Cahiers du monde russe*, 2–3, (2002), 529–544.

³⁴ AJ, fond Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije, 66-120-388, Izveštaj o radu predstavnika Zemgora 1925; Иван Родионов (X.Y.Z.), Г.г. Шtrandтман, Струве, А.Ксяюнин, *Пронин и К°* (Белград: Издание инициативной группы русских людей, 1936), 7–8.

³⁵ Алексеј Тимофејев, Горан Милорадовић, Александр Силкин, *Москва–Србија, Београд–Русија: документа и материјали. Том 4: Руско-српски односи. 1917–1945* (Београд–Москва: Архив Србије, Главно архивно управленје города Москвы, 2017), 678–687.

³⁶ Срђан Мићић, *Од бирократије до дипломатије. Историја југословенске дипломатске службе 1918–1939* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2018), 167, 180.

³⁷ Archives des Nations Unies à Genève, League of Nations Refugees Mixed Archival Group (Nansen Fonds), R5638/20B/22342/2838, C1561/457/20B/80207/16809, C1575/471/20B/80091/17140, C1437/333/Rr.404/1/55/2, C1384/280/R.401/2/11, C1437/333/Rr.404/3/22/1, C1436/332/Rr.404/1/10/1.

u ulozi general-lajtnanta NOVJ posetio SSSR 1944. želeo je pre svega da vidi svoju porodicu.³⁸

Početak tridesetih godina F. Mahin se, naviknut na gospodski način života, našao nasukan van vidokruga novih vlasti Kraljevine, a samim tim i van sfere finansiranja. Tugovao je za sinovima koji su odrastali bez njega. Tražio je novu delatnost u skladu sa svojim levičarskim pogledima i sa spremnošću na avanture. U ovom periodu je došlo do uspostavljanja odnosa F. Mahina sa INO NKVD-a.

Nema dokumentovanih informacija o tome šta je konkretno Mahin radio 30-ih godina u interesu sovjetske političke obaveštajne službe. Javni deo delovanja u okviru Zemgora i njegove čitaonice, međutim, bio je očigledan. Sa nekoliko svojih podređenih Mahin je organizovao aktivnu propagandu koja je prodorno uticala na emigrantsku omladinu u Beogradu. Od 1934. počeo je aktivno da objavljuje prosovjetske radove na ruskom izvan Jugoslavije i na srpskom jeziku u Kraljevini. Pridružio se propagandi ideje odbrane režima u Moskvi i suprotstavljanja stranoj intervenciji, veličajući sve veću snagu Crvene armije kao jedine nade naroda Rusije u predstojećoj borbi protiv Japanaca i Nemaca. Vrhunac ovog novinarstva bilo je objavljivanje brošura o Kini i Crvenoj armiji.³⁹ Još jedna javna funkcija F. Mahina, nesumnjivo korisna za NKVD, bila je to što je od 1934. do 1938. neko vreme bio čuvar arhive Partije socijalista-revolucionara, glavnih konkurenata boljševika u predrevolucionarnoj Rusiji. Podsetićemo da su podaci o članstvu pojedinca u ovoj organizaciji bili u Staljinovom SSSR-u teža kompromitacija od optužbe o „trockizmu“.⁴⁰

U trenutku kada je Mahin stigao iz ilegale u Vrhovni štab NOVJ došlo je do razmene depeša između partizanske radio-stanice i radio-stanice centra IKKI u SSSR-u. Tito je 31. avgusta 1942. zamolio da se za Mahina zatraži mišljenje NKVD-a.⁴¹ U odgovoru dobio je tačna uputstva: „Naredite odgovornom drugu porazgovarati sa ruskim emigrantom Mahinom i predajte mu lozinku naših suseda [NKVD – A. T.]: ‘Pozdrav od druga Pravdina. Došao sam da nastavim posao koji je sprovodio sa vama drug Pravdin’.“⁴² Nakon toga Mahin je koristeći radio-stanicu Vrhovnog štaba stupio u kraću radio-razmenu preko radio-stanice CK KPJ sa „Pravdinom“ koja nije dala rezultate i u septembru 1942. bila je prekinuta.⁴³

³⁸ Андрей Ганин, *Свој међу туђима и туђ међу својима: судбина руског официра и југословенског генерала Фјодора Махина* (Београд: Еволута, 2021), 324–325.

³⁹ Théodore Makhine, *L'armée rouge: la puissance militaire de l'URSS: avec trois cartes* (Paris: Payot, 1938); Федор Махин, *Кина у пламену: (савремени проблеми Далеког истока)*, (Београд: Књижара Косте Јов. Михаиловића, 1939).

⁴⁰ Константин Морозов, *Судебный процесс социалистов-революционеров и тюремное противостояние (1922–1926): этика и тактика противоборства* (Москва: РОССПЭН, 2005).

⁴¹ AJ, fond CK KPJ, 597, IK KI, 1942/191.

⁴² AJ, CK KPJ, 507, IK KI, 1942/204.

⁴³ AJ, CK KPJ, 507, IK KI, 1942/210; РГАСПИ, ф. 495, оп. 184, д. 10, л. 112; Федор Фирсов, *Секретные коды истории Коминтерна* (Москва: Агро-XXI, 2011), 404; Vladimir Dedijer, *Novi prilozii za biografiju Josipa Broza Tita, Tom 3* (Zagreb–Rijeka: Mladost–Liburnija, 1984), 154.

Ko je bio „Pravdin“? Kako je i ko započeo širenje agenturne mreže INO u Kraljevini Jugoslaviji? Kako se u Beogradu pojavio „nulti pacijent“?

Najinteresantniji podaci u denuncijaciji N. Gubareva koju je uputio SD-u odnose se na kratko priznanje dr Linickog istražnom policajcu 1935. da je služio kod crvenih u građanskom ratu, da je skupljao informacije o belogardejskim organizacijama, čak i to da je bio na čelu grupe. Postavlja se pitanje: koju tajnu Leonid Linicki nije saopštio jugoslovenskoj policiji zbog čega je dobio ocenu o „dobrom držanju u istrazi“? Možemo osnovano da pretpostavimo da se radilo o tome kako, kada i gde je zapravo uspostavljena veza između Linickog i sovjetske obaveštajne službe (a uspostavljena je u Beogradu 1933, ne u Beču), jer je taj podatak davao mogućnost za otkrivanje kompletne mreže NKVD-a u Beogradu. Ako ta mreža nije bila otkrivena i ako je radila i posle hapšenja i osuđivanja Linickog, ti podaci nisu postali poznati policiji Kraljevine Jugoslavije.

Sve je počelo 17. maja 1933. kada je u Beograd kod svog poslovnog partnera Švajcarca Ermana Bahmana, zastupnika italijanske firme „Vermouth di Torino“, stigao energičan i veoma ozbiljan Francuz. Bahman je od 1925. živeo u Beogradu sa suprugom i ćerkom, bio je poslovni čovek sa reputacijom, ali ne bez želje za rizikom da poveća svoj kapital, što mu baš i nije polazilo za rukom bez obzira na sve njegove vratolomne špekulacije. Njegov gost se predstavio kao državljani Monaka Rolan Abia (Roland Abbiat), imao je 28 godina, ali je izgledao bar sedam godina stariji. Bio je sasvim prosečnog izgleda: srednje visine, duguljastog lica, tamnih očiju, glatko obrijan i smeđe kose, jedino što ga je razlikovalo bili su crni štucovani brčići i niklovani okrugli pince-nez. Uostalom, i to je bilo veoma neupadljivo. Došao je u društvu svoje nevenčane supruge, mlade i šarmantne plavušice koja se predstavljala kao švedska baronica Brigita Dekolas (Decollas) i imala je 27, a na izgled čak i manje godina. Stigli su u Beograd preko pomorske luke Dubrovnik na sportskom rodsteru „ševrole“, sa registarskim brojem B231697, koji je koštao oko 20.000 dinara. Par je odseo u luksuznim sobama ogromnog hotela-dvorca prve klase „Srpski kralj“ preko puta Kalemegdana. Okolini je pričao da je po zanimanju trgovac, da je imao hotel u Žuan le Pinu (mestašcu na francuskoj rivijeri između Kana i Nice), ali pošto je ugovor istekao 1. juna 1933. odlučio je da proba sreću na Balkanu. Njegov poslovni plan je bio da ponudi glavnom gradu Jugoslavije luksuzan restoran sa barom višeg nivoa po francuskom uzoru. U trenutku dolaska već ga je čekao razrađen biznis, pokrenut uz pomoć njegovog poslovnog partnera. Na preporuku Bahmana, Abia je izabrao beogradsku kafanu „Drina“, koju je uzeo u zakup od 1. maja 1933. od D. Mihajlovića sa mesečnom kirijom od 5.000 dinara i ugovorom na godinu dana. Restoran se nalazio u blizini nekoliko stranih ambasada, zgrada Generalštaba i Velike lože „Jugoslavija“.

Abia je uložio u adaptaciju lokala vrtoglavih 200.000 dinara, od čega 50.000 u inventar. Lokal je već imao probranu klijentelu i spadao je u red najboljih u svojoj vrsti, ali se radilo o naglom i dodatnom povećavanju luksuza. Napravio je zidove od teškog drveta, parkete, podigao kamine, napravio više

odvojenih separea za komotan odmor i poverljive razgovore elitnih gostiju. Za potrebe kvalitetnijeg rada lokala obratio se beogradskoj policiji sa nesvakidašnjom molbom – da mu pomognu da pronađe osoblje „jer se boji komunističke agenture“. Tražio je osoblje koje zna više evropskih jezika, ima evropske a ne orijentalne manire, uz to da bude jeftino za rad. Naravno, uz ove zahteve dobio je lokal sa osobljem u čijem sastavu su dominirali ruski emigranti. Restoran je zvanično počeo sa radom 1. juna 1933.

Promenio je naziv lokala u „Pti Pari“ („Mali Pariz“), a javno vlasništvo je prebacio na svog partnera E. Bahmana, zadržavajući za sebe realno rukovodstvo i deo prihoda. Pored restorana odlučio je da iznajmi od vlasnika i stan iznad restorana (da tamo smesti bar i elitni poker klub). Sa svojom mladom suprugom nastanio se u luksuznom stanu u Dečanskoj 33, plaćajući mesečnu stanarinu 2.600 dinara. Po dolasku na svojim računima u Union banci i Frankosrpskoj banci imao je 400.000 dinara, od kojih je 250.000 potrošio već prve godine na ime investicija. Dok je restoranom upravljao Abia tokom 1933–1937. „Mali Pariz“ nije donosio prihod, ali je uvek bio pun otmene gospode privučene evropskim sjajem i lepezom popusta za stare potrošače. O tome da se radilo o preteranim finansijskim izdacima govorilo je i to što su poslovni ljudi koji su posle njega vodili kafanu od kraja 1937. otkupili kompletan inventar restorana od osnivača Francuza za 22.000 dinara, a za još 10.000 renovirali su lokal, dokupili novi nameštaj i staklariju, ugovorivši sa gazdom cenu zakupa manju od prethodnika – 4.000 dinara mesečno. Već u februaru 1938. novi investitori su počeli da traže kupce za svoj lokal, jer su shvatili da čak i kupljeno ispod cene luksuzno ugostiteljsko mesto ne može da radi profitabilno. Poslovna zvezda E. Bahmana je takođe izgubila sjaj odlaskom njegovog misterioznog partnera i on se 1939. vratio u Švajcarsku.

Ipak, tokom 1933–1934. R. Abia i njegova šarmantna saputnica B. Dekolas bili su zvezde prestonice Jugoslavije, učestvovali su na svadbama, slava-ma i krštenjima, obilato su trošili novac. Abia je bio dobar čovek i željno je otvarao beskamatni kredit brojnim mladim oficirima, diplomatama i činovnicima, ali ne svima već onima „koji su imali ambiciju i perspektivu“. Sa vraćanjem dugovanja nije požurivao već je postavljao neobavezujuća pitanja, „da bude bolje obavešten za vođenje hotelijerskog posla“.

Očigledno je da su primarni troškovi u „Malom Parizu“ bili preterani i već krajem 1934. obim investicija u objekat naglo je smanjen. Nestala je luksuzna švedska baronica, koja je navodno poginula u automobilskoj katastrofi u Francuskoj. Njenom smrću pravdano je i naglo zatezanje kaiša u njegovom životu, jer je navodno zauvek nestala baronesa iz daleke zemlje bila izvor finansiranja i osnovni motor u organizaciji rada. Abia je ostao sam i polako se selio u sve jeftinije, manje i neupadljive stanove u istoj ulici (prvo Dečanska 23, a posle Dečanska 17). Pojavili su se problemi sa dužnicima koji su po nekoliko meseci čekali naplate obaveza. Bahman je morao da poveća svoj ulog investicijama u obliku vlastite robe – „maraskina“ i „vermuta“, koji su se u većim količinama trošili u restoranu. Uostalom, stalna klijentela, privučena dobrim popu-

stom, nastavila je da dolazi u lokal. Ponudu su dopunjavale sjajne i mlade devojke, koje su pevale popularne francuske šansone i ponekad su flertovale sa probranim gostima. Među brojnim diplomatama i političarima bilo je više uspešnih lekara, a dolazili su i dobrostojeći ruski emigranti, koji su mogli da priušte uživanje u evropskom luksuzu bez društva svojih siromašnih i radoznalih sunarodnika, opterećenih tugaljivim razgovorima o majci Rusiji, uz višak alkohola i manjak jasne perspektive. Rolan Abia je napustio stan, odjavio lokal i odjavio se iz Beograda „sa namerom da putuje u Indiju“ u leto 1937, skoro neprimetno, u toj meri da gradska javnost nije ni uočila njegov nestanak. Doduše, njegov nestanak je uočila srpska policija koja je intenzivno, ali bezuspešno počela da ga traži od jeseni 1937. do proleća 1938. širom zemlje (poverljive poternice sa brojevima U.P. 953/1937, G.O.P. 6524/1937, C.P. 6472/1938). Uostalom policijska poternica napisana je veoma nemarno uz mešanje imena Roland i Ronald, sa puno grešaka u kucanju i sa veoma upitnim datumom odjave boravka (14. februara 1936). Poverljivo je bio naveden razlog potrage i naloga za hapšenje : „...obaveštenje od strane policijskih vlasti u Lozani, da je 4. septembra u predgrađu Lozane, pronađen leš jednoga čoveka, čiji je identitet kasnije utvrđen u osobi Rajs Ignaca, poljskog državljanina. Povedenom istragom ustanovljeno je da je ubistvo pomenutog izvršeno od strane agenata GPU“. Navodno, u ovom ubistvu učestvovao je pomenuti hotelijer R. Abia.⁴⁴

Čaršijom su počeli da kruže glasovi da je nestali restorater iz Monaka navodno bio umešan u ubistvo kralja Aleksandra I u Marseju. Ove glasine privukle su pažnju i prema drugim neobičnim crtama iz ponašanja propalog hotelijera. Navodno, po dolasku je govorio samo francuski i italijanski, ali veoma brzo je savladao srpski, koji je počeo da govori sa preterano mekanim naglaskom, tipičnim pre za Ruse nego za Francuze. Voleo je da kuva za sebe, svoju porodicu i uzak krug prijatelja. Njegov omiljeni specijalitet bio je ruski „boršč“ (kiselkasta čorba od mesa i cvekle), koji mu se navodno dopao dok je radio kao kuvar u jednom od pariskih restorana sa ruskim kolegama. Voleo je da popije malo više dok je bio sam, opijao se toliko da je gazio nogom razbijene flaše do krvi, što ga baš i nije činilo sličnim situiranom francuskom špekulantu. Pincez koji je nosio imao je obična stakla, ali je krio defekt koji nije bilo lako primetiti – nije imao jedno oko, s tim da okolnosti u kojima ga je izgubio nije želeo nikom da objasni. Naknadno se ispostavilo da je R. Abia znao ruski jezik (što su primetili njegovi konobari) i da mu je dolazio nekoliko puta neki zagonetni Bugarin iz Sofije.⁴⁵

Naravno, ova zagonetna figura imala je više sakrivenog i lažnog, ali nešto je bilo tačno. Njegovo ime je stvarno bilo Rolan Abia (1905–1970). Rođen je u glavnom gradu Rusije u Sankt Peterburgu, otac mu je bio Francuz, učitelj muzike, a majka – Ruskinja. Njegovi roditelji su se još pre početka Prvog

⁴⁴ IAB, Obaveštajni i inkaso zavod „Kredit-inform“, dos. 6528; IAB, fond Prijava stranaca, Bahman Ermano; IAB, Prijava stranaca, Abijat Rolan; IAB, fond Uprava grada Beograda, Odeljenje specijalne policije, K.592/2.

⁴⁵ Михаил Семенов, *Король должен умереть* (Сан-Пауло: s. n., 1961), 22–28.

svetskog rata vratili u Francusku, ostavivši u Rusiji Rolanovu sestru Mirej (Mireille), koja je bila starija od njega i već se udala za jednog ruskog pilota. Po završetku školovanja, Abia je neko vreme radio kao farmer u okrugu Lankaster (Engleska), a zatim se preselio u Monte Karlo, gde je od 1922. do 1924. radio kao konobar u hotelu „Ermitaž“. Često je menjao zanimanja jer nije imao specijalnost, ali je bio dosta ambiciozan. Godine 1924. bio je računovođa u hotelu „Paris“ u Monte Karlu, od 1925. blagajnik u hotelu „Metropol“ u Marseju, a 1926. zaputio se „preko bare“ i radio je kao konobar u hotelu „Valdorf Astorija“ u Njujorku. Izgubivši posao za vreme Velike depresije Abija se vratio u Francusku 1929. i zaposlio se kao administrator u hotelu „Alhambra“ u Nici. Tamo je 1932. u kući svoje majke sreo rođenu sestru Mirej, koju nije video od svog odlaska iz Rusije. Ona je saradivala sa sovjetskom obaveštajnom službom pod pseudonimom „Avijatorka“ od 1931, pa je vrbovala i svog brata koji je započeo saradnju sa INO pod pseudonimom „Pilot“ (rus. Lětčik).⁴⁶

Dok je Mirej bila u grupi koja je radila protiv vojnih organizacija bele emigracije u Francuskoj, Rolan je otišao sa zadatkom organizacije rezidenture u Jugoslaviju. Ne znamo pravo ime njegove saputnice koja mu je pomagala u uspostavljanju „luksuznog restorana“, kao objekta za aktivan rad na vrbovanju i prikupljanju informacija, ali znamo ime misterioznog Bugarina iz Sofije. To je bio Boris (Emanuilov) Atanasov (1902–1981), koji je takođe započeo saradnju sa INO 1932. Radio je od 1936. u Parizu protiv Trockista (pošlo mu je za rukom da ukrade kompletnu ličnu i partijsku arhivu L. B. Trockog, njegovog sina i međunarodnog sekretarijata IV internacionale). U svojim memoarima Pavel Sudoplatov tvrdi da je Atanasovu R. Abia bio šurak. Postaje jasan i razlog za nagli nestanak R. Abie iz Beograda. U julu 1937. iz Francuske se nije vratio Ignatij Porecki-Rejs (1899–1937), dugogodišnji sovjetski obaveštajac. Ne samo što je „izdao revoluciju“, već je i objavio u francuskim novinama 17. jula 1937. otvoreno pismo u kojem je osudio Staljina i SSSR uz podršku L. B. Trockom. Nakon toga se Rejs sa ženom i sinom sakrio pod lažnim imenom u Švajcarskoj. Staljin je lično naredio njegovu likvidaciju. NKVD je uspeo da ga pronađe i namami u klopku. U noći 4/5. septembra 1937. na putu između Lozane i Šamblanda sa nekoliko metaka „izdajnik komunističke ideje“ bio je ubijen. Likvidaciju su izvršili B. Atanasov i R. Abia, koji su se nakon toga vratili u SSSR. Abia je po povratku u Moskvu dobio nagradu „Orden crvene zastave“, sovjetsko državljanstvo i ozvaničio je svoje ime – Vladimir Sergejevič Pravdin.⁴⁷ Iako bi se tačni podaci mogli pronaći samo u arhivi SVR, možemo izneti osnovanu pretpostavku da su i L. Linicki i F. Mahin mogli uspostaviti svoje odnose sa INO preko Abie tokom njegovog boravka u Kraljevini Jugoslaviji. Bez obzira

⁴⁶ Александр Колпакиди, Клим Дегтярев, *Внешняя разведка СССР* (Москва: Эксмо, 2009).

⁴⁷ Елизавета Порецкая, *Наши. Воспоминания об Игнатии Райссе и его товарищах* (Москва: Военно-дипломатическая академия, 1992); Павел Судоплатов, *Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930–1950 годы* (Москва: Олма-пресс, 1997), 79–80; Александр Колпакиди, Дмитрий Прохоров, *КТБ: Приказано ликвидировать. Спецоперации советских спецслужб 1918–1941* (Москва: Яуза – Эксмо, 2004), 314–320; Thomas Bürgisser, “Die Lenzburgerin und der Agentenmord in Lausanne”, *Lenzburger Bezirksanzeiger*, 31. 8. 2017, 13.

na različite godine, biografiju i pedigre, imali su u svojim biografijama neposredno pre dolaska Abie u Beograd i sličnosti. Pre 1933. imali su finansijskih problema, brinuli su se za bliske rođake u SSSR-u (majka Linickog i Mahinov sin), nisu bili preterano ideološki odani pogledima većinski desnomonarhističke ruske emigracije na Balkanu. Nije ni čudo da je, pun para, iskusni ugostitelj / sovjetski obaveštajac početnik Rolan Abia mogao uspešno pronaći put prema njihovom srcu. Uspešno su delovali tridesetih godina, a tokom Drugog svetskog rata desna ruka F. Mahina F. Vistoropski ujedinio je omladinu koja se okupljala oko Zemgora u ilegalnu organizaciju Savez sovjetskih patriota.

Da li je u redovima emigracije u Kraljevini SHS 20-ih godina bilo agencije NKVD-a? Za sada je teško odgovoriti na ovo pitanje. Ipak, možemo osnovano pretpostaviti da je takva mreža postojala tridesetih godina. Pokrenuta je u kafani dekorisanoj kao mali francuski restoran, koji i danas radi, a nasred sale još stoji ruski samovar i čije osoblje još prepričava glasine o zaverama koje su se nekada kovale u manjoj, udaljenoj od ulaza, sali ovog ušuškanog lokala u Birčaninovoj 17.

REFERENCE

- Agafonov (Gljancev), Aleksandr. *Zapiski bojca Armii tenej*. Moskva-Berlin: Direct media, 2019.
- Antanasievich, Irina. „O memorial'nom komplekse 'Russkij Nekropol' na Novom kladbishhe (Novo-Groble) v Belgrade: spravka“. U: *1917 god v istorii i sud'be rossijskogo zarubezh'ja: Materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prosvetitel'skoj konferencii (Moskva, 26-28 oktjabrja 2017 goda)*, sost. Marina Sorokina, 533–555. Moskva: Dom ruskogo zarubezh'ja im. A. Solzhenicyna, 2017.
- Antonov, Vladimir. „Razvedchik, vrach... I snova razvedchik“. *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, 25. 4. 2008.
- Arsen'ev Aleksej, Mihail Ordovskij-Tanaevskij. *Gimnazija v licah. Pervaja rusko-serbskaja gimnazija v Belgrade (1920–1944), Kn. 1*. Belgrad – Moskva: Arhiv Serbskoj Pravoslavnoj Cerkvi, Centr rossijskih i vostočno-slavjanskih issledovanij im. Miroslava Jovanovicha Filozofskogo fakul'teta Belgradskogo Universiteta, Institut slavjanovedenija Rossijskoj akademii nauk, 2018.
- Arsen'ev, Aleksej. *U izluchiny Dunaja: ocherki zhizni i dejatel'nosti russkih v Novom Sadu*. Moskva: Russkij put', 1999.
- Balaban, Milan. *Yugoslav-Czechoslovak Economic Relations between 1918 and 1938 year. PhD thesis*. Brno: Masaryk University Faculty of Arts Department of History, 2016.
- Brjanchaninov, Aleksandr, Vladimir Pletnev, Dushan Semiz, Mihail Chubinskij. *Interesy na Balkanah i pravitel'stvennoe soobshhenie. Stat'i gruppy progressivnyh obshhestvennyh dejatelej*. Sankt-Peterburg: tipografija Viktorija, 1913.
- Bürgisser, Thomas. “Die Lenzburgerin und der Agentenmord in Lausanne”. *Lenzburger Bezirksanzeiger*, 31. 8. 2017.
- Dedijer, Vladimir. *Novi prilozhi za biografiju Josipa Broza Tita. Tom 3*. Zagreb–Rijeka: Mladost–Liburnija, 1984.
- Denda, Dalibor. *Šlem i šajkača. Vojni faktor i jugoslovensko-nemački odnosi 1918–1941*. Novi Sad: Matica srpska, 2019.
- Dorba, Ivan (Chebotaev, Vladimir). *Belye teni*. Moskva: Molodaja gvardija, 1981.
- Dorba, Ivan (Chebotaev, Vladimir). *Pod opushhennym zabralom*. Moskva: Molodaja gvardija, 1981.
- Dorba, Ivan (Chebotaev, Vladimir). *Svoj sredi chuzhih. V omute istiny*. Moskva: Veche, 2012.
- Ermakov, Nikolaj. „Nepovtorimyj put' L. L. Linickogo“. U: *Ocherki istorii rossijskoj vneshnej razvedki, t. 3*. Moskva: Mezhdunarodnye otnoshenija, 1997.
- Ganin, Andrej. *Svoj među tuđima i tuđ među svojima: sudbina ruskog oficira i jugoslovenskog generala Fjodora Mahina*. Beograd: Evoluta, 2021.

- Gasparjan, Armen. *Operacija „Trest“*. Sovetskaia razvedka protiv russoj jemigracii. 1921–1937 gg. Moskva: Veche, 2008.
- Gousseff Catherine, Olga Pichon-Bobrinskoy. “Les archives du comité directeur du Zemgor“. *Cahiers du monde russe*, 2–3, (2002). DOI: <https://doi.org/10.4000/monderusse.8515>
- Gurkovskij, Vladlen. *Rossijskie kadetskie korpusa za rubezhom*. Moskva: Belyj Bereg, 2009.
- Jakovlev, Aleksandr, red. *1941 god. Kniga vtoraja*. Moskva: Demokratija, 1941.
- Johina, Natalija. „Istorija Russkogo Soprotivlenija... eshhe ne napisana“: K istorii Sojuza sovjetskih patriotov v Jugoslavii v gody Vtoroj mirovoj vojny“. *Ezhagodnik Doma russkogo zarubezh'ja im. A. Solzhenicyna*, (2014/2015).
- Jovanović, Miroslav. „O jednoj zabuni u našoj istoriografiji ili ko je V. Lebedev?“. *Zbornik Filozofskog fakulteta. Serija A: istorijske nauke. Knjiga XVIII. Spomenica Radovana Samardžića*, (1994), 337–354.
- Jovanović, Miroslav. *Ruska emigracija na Balkanu: (1920–1940)*. Beograd: Čigoja štampa, 2006.
- Junak, Viktor. *Razvedchik Linickij*. Moskva: Veche, 2020.
- Kochik, Valerij. „My mozhem byt' vam polezny. Razvedki SSSR i Chehoslovakii tesno sotrudnichali mezhdru soboj s serediny 1930-h godov“. *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, 23. 3. 2007.
- Kohlbauer-Fritz, Gabriele. “Die jiddische Subkultur in Wien und die jüdische Arbeiterbewegung“. In: *Judentum und Arbeiterbewegung: Das Ringen um Emanzipation in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. (Hrsg.), Markus Börner, Anja Jungfer and Jakob Stürman, 51–62. Berlin – Boston: De Gruyter Oldenbourg, 2018. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110523935-006>
- Kolpakidi Aleksandr, Dmitrij Prohorov. *KGB: Prikazano likvidirovat'. Specoperacii sovjetskih specslužb 1918–1941*. Moskva: Jauza – Jeksmo, 2004.
- Kolpakidi Aleksandr, Klim Degtjarev. *Vneshnjaja razvedka SSSR*. Moskva: Jeksmo, 2009.
- Kolpakidi, Aleksandar. „Sovjetska obaveštajna služba u Jugoslaviji za vreme Drugog svetskog rata“. *Vojno-istorijski glasnik, posebno izdanje „80 godina od početka antifašističke borbe u Srbiji i Jugoslaviji (1941–2021)“*, (2022), 248–278.
- Kukoleča, Stevan. *Industrija Jugoslavije: 1918–1938*. Beograd: Balkanska štampa, 1941.
- Mahin, Fedor. *Kina u plamenu: (savremeni problemi Dalekog istoka)*. Beograd: Knjižara Koste Jov. Mihailovića, 1939.
- Makhine, Théodore. *L'armée rouge: la puissance militaire de l'URSS: avec trois cartes*. Paris: Payot, 1938.
- McLoughlin, Barry. “Sowjetische Spionage in Österreich. 1927-1938“. In: *Kommunismus in Österreich 1918-1938*. Hrsg. Barry McLoughlin, Hannes Leidinger, Verena Moritz, 397-409. Innsbruck: Studien Verlag, 2009.
- Mičić, Srđan. *Od birokratije do diplomatije. Istorija jugoslovenske diplomatske službe 1918–1939*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2018.

- Mordvinkin, Jurij. *Belogvardejcy*. S. 1.: s. n., 2001.
- Morozov, Konstantin. *Sudebnyj process socialistov-revoljucionerov i tjurennoe protivostojanie (1922–1926): jetika i taktika protivoborstva*. Moskva: ROSSPJeN, 2005.
- *Nemačka obaveštajna služba, Knj. 6: Nemačka obaveštajna služba u okupiranoj Jugoslaviji: primeri rada nemačke obaveštajne službe*. Beograd: Državni sekretarijat za unutrašnje poslove FNRJ, 1960.
- Nikulin, Lev. *Mertvaja zyb'*. Petrozavodsk: Karelija, 1987.
- Pertot, Vladimir. *Ekonomika međunarodne razmjene u uvjetima intervencionizma*. Zagreb: Informator, 1979.
- Poreckaja, Elizaveta. Nashi. *Vospominanija ob Ignatii Rajsse i ego tovarishhah*. Moskva: Voенно-diplomaticheskaja akademija, 1992.
- Puškadija-Ribkin, Tatjana. *Emigranti iz Rusije u kulturnom i znanstvenom životu Zagreba*. Zagreb: Prosvjeta, 2006.
- Ristović, Milan. *Nemački novi poredak i Jugoistočna Evropa: 1940/41–1944/45: planovi o budućnosti i praksa*. Beograd: Službeni glasnik, 2005.
- Rozenberg, Vladimir. *Inostrani kapital u jugoslovenskoj privredi: u bankarstvu, industriji, trgovini, transportu, osiguranju i ostalim granama privredne delatnosti*. Beograd: Privredni pregled, 1937.
- *Russko-serbskaja gimnazija. Pamjatka. Belgrad 1920–1944*. N'ju Jork – Washington – San Francisko – Karakas – Bujeno Ajres: Ob"edinenie I ruskoserbskoj gimnazii v Belgrade, 1986.
- Semenov, Mihail. *Korol' dolzhen umeret'*. San-Paulo: s. n., 1961.
- Semiz, Dušan. „Majevcı“. *Nova Evropa*, knj. XVI, br. 7, 11. 10. 1927.
- Shul'gin, Vasilij. *Tri stolicy*. Moskva: Sovremennik, 1991.
- Stambolija, Nebojša, Rade Ristanović, Radosav Tucović, (priređivači). *Kolaboracionisti pred sudom OZNE II: Saslušanja Božidara Bećarevića, Svetozara Vujkovića, Velibora Jonića i Nikolaja Gubareva*. Beograd: Institut za savremenu istoriju – Društvo za urbanu istoriju, 2022. DOI: <https://doi.org/10.29362/2602.2022.sta>
- Struve, Gleb. *Russkaja literatura v izgnanii: Kratkij biograficheskij slovar' ruskogo Zarubezh'ja*. Parizh–Moskva: YMCA Press – Russkij put', 1996.
- Sudoplatov, Pavel. *Specoperacii. Lujanka i Kreml' 1930–1950 gody*. Moskva: Olma-press, 1997.
- Timofejev Aleksej, Goran Miloradović, Aleksandr Silkin, (priređivači). *Moskva–Srbija, Beograd–Rusija: dokumenta i materijali. Tom 4: Rusko-srpski odnosi. 1917–1945*. Beograd–Moskva: Arhiv Srbije, Glavnoe arhivnoe upravlenie goroda Moskvy, 2017.
- Timofejev, Aleksej, priređivač. *Ruski emigranti u Jugoslaviji – pripadnici pokreta otpora tokom Drugog svetskog rata*. Beograd: Arhiv Srbije – Centar za ruske i istočnoevropske studije „Miroslav Jovanović“ Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 2022.

- Timofejev, Aleksej. *Rusi i Drugi svetski rat u Jugoslaviji: uticaj SSSR-a i ruskih emigranata na događaje u Jugoslaviji 1941–1945*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2011.
- Vinaver, Vuk. *Svetska ekonomska kriza u Podunavlju i nemački prodor 1929–1934*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1987.
- Vistoropski, Fedor, odg. ured. *Učite ruski: časopis za praktično učenje ruskog jezika i književnosti*, br. 1–2. Beograd: Štamparija i litografija Radenković, 1940.
- Živanović, Milana. “Russian Émigrés in the Resistance Movement in the Territories of Yugoslavia 1941-1945 – Scale, Range and Results of Their Activities”. In: *Anti-Axis Resistance in Southeastern Europe, 1940-1944. Forms and Varieties*. Eds. John Paul Newman, Rade Ristanović, Ljubinka Škodrić, 127-141. Leiden: Brill, 2023.
- Živanović, Milana. „Istraga u Prvom ruskom kadetskom korpusu velikog kneza Konstantina Konstantinoviča u Beloj Crkvi 1934. godine“. *Tokovi istorije*, 1, (2022), 43–69. DOI: <https://doi.org/10.31212/tokovi.2022.1.ziv.43-69>
- Životić, Aleksandar. „Sovjetske procene jugoslovenske odbrambene moći (1935–1936)“. *Vojno-istorijski glasnik*, br. 1, (2021), 100–118.

ALEKSEJ TIMOFEJEV, PhD, Associate Professor
Faculty of Philosophy, University of Belgrade
Belgrade, Republic of Serbia
atimofej@f.bg.ac.rs

“PATIENT ZERO”: THE BEGINNINGS OF THE SOVIET INTELLIGENCE
SERVICE IN THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA

Summary

Attempts of the Soviet political intelligence service to penetrate the Russian emigration in Yugoslavia / Kingdom SHS had been made since the twenties mainly in the capital of the Kingdom. In that period, the left-wing Zemgor organization began to operate in the Kingdom, led by Vladimir I. Lebedev and Fedor E. Mahin. In the same period, red Moscow tried to create illegal contacts with the federalists in Montenegro and with the former members of „Black Hand” in Serbia. Another attempt to penetrate was made through Russian educational institutions, primarily the Russian-Serbian high school in Belgrade. Two of its first directors Vladimir D. Pletnjov and Ivan M. Malinjin get acquainted with the members of “Black Hand” even before 1917, and in Belgrade they actively protected leftist students and teachers in school. The organizers and core staff of the Union of Soviet Patriots, an emigrant illegal organization during the Second World War, emerged from the ranks of school students. The Soviet military intelligence service began to operate in Yugoslavia only from the beginning of the Second World War (more precisely, until the arrival of the Soviet military attaché in Belgrade. The political intelligence service (INO NKVD) began its operations much earlier, and concentrated its activities against the Russian. There are two figures connected to the NKVD activities in the Kingdom of Yugoslavia: Fedor Mahin and Leonid Linitsky. When F. Mahin arrived to the Supreme Headquarters of the NOVJ in 1942, he contacted Moscow and mentioned his old relations with the NKVD through “Vladimir Pravdin”. It was Roland Abbiat (Roland Abbiat) who managed the bar “Ptí Pari” in Belgrade from the spring of 1933 to the summer of 1937 while he was an illegal resident of the NKVD.

KEYWORDS: Intelligence work, Soviet-Yugoslav relations, Russian emigration, Resistance movement, Communist illegality, History of the taverns